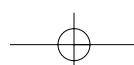
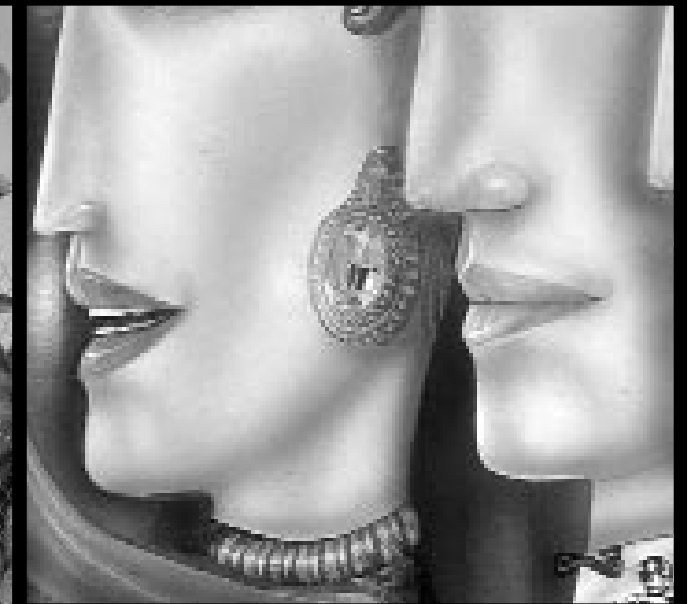

Φύλο και Πολιτικά Δικαιώματα

Το υποκείμενο των δικαιωμάτων Το φύλο της πολιτικής Οι αποκλεισμοί της δημοκρατίας

ΜΑΡΙΑ ΡΕΠΟΥΣΗ

Η ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗ υπο-αντιπροσώπηση των γυναικών στα σώματα εκλεγμένων αντιπροσώπων, η ενδεικτική παρουσία τους στα κέντρα λήψης των αποφάσεων, η απόστασή τους από την πολιτική και το πολιτικό, παρά την κατάκτηση της καθολικής ψήφου και την αυξανόμενη ορατότητά τους στο δημόσιο στοιχειοθετούν έναν παραδειγματικού χαρακτήρα αποκλεισμό – επιβεβαιώνοντας σύγχρονες φεμινιστικές προσεγγίσεις αναφορικά με τη φύση της κυριαρχίας ανάμεσα στα δυο φύλα, το δομικό, συστηματικό και καθολικό της χαρακτήρα – και καθιστούν υπόλογη τη δημοκρατία για την αντιπροσωπευτικότητά της, την οικουμενικότητά της, τις αρχές, το είδος και την ποιότητα των δικαιωμάτων, την ίδια την ιδιότητα του πολίτη την οποία αναγνωρίζοντας διαμορφώνει και διαμορφώνοντας αναγνωρίζει.

Οι ερμηνευτικές προσπάθειες στο ζήτημα του πολιτικού αποκλεισμού των γυναικών εμπλουτίζουν σημαντικά τα τελευταία χρόνια το πεδίο της πολιτικής θεωρίας καθώς επιχειρούν να θέσουν, από τη σκοπιά του φύλου, νέα ερωτήματα που αφορούν, ανάμεσα σε άλλα, την ίδια τη φύση της πολιτικής σφαίρας, τους διαχωρισμούς πάνω στους οποίους οικοδομήθηκε, την έννοια της αντιπροσωπευτικότητας την οποία υιοθέτησε, το χαρακτήρα των διακρίσεων τις οποίες δρομολόγησε. Οι θεωρητικές αυτές αναζητήσεις, καθώς υποχρεώνονται σε συσχετίσεις με τον αποκλεισμό και άλλων κοινωνικών ομάδων, με την απουσία στοιχειωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου σε μεγάλες ομάδες πληθυσμού της σημερινής Ευρώπης, καθώς εμπλέκονται με διαφορετικές αναγνώσεις των διαδικασιών συγκρότησης της ταυτότητας των υποκειμένων, διαμόρφωσης των κοινωνικών ομάδων και προσδιορισμού των όρων ορατότητάς τους, βρίσκονται στο κέντρο μιας σημαντικής κίνησης ιδεών που αφορά τον επαναπροσδιορισμό των όρων συνύπαρξης των ανθρώπων και των αρχών συγκρότησης της πολιτείας τους. Παράλληλα, ο σχετικός προβληματισμός, καθώς αποτελεί συνέχεια της φεμινιστικής θεωρίας των προηγούμενων χρόνων επιτρέπει την επαναδιατύπωση με σημερινούς όρους των διαφορετικών προσεγγίσεων του φεμινιστικού κινήματος αναφορικά με την κατηγορία «φύλο» και την επιδιωκόμενη πολιτική για την απελευθέρωση των γυναικών.

Το Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών ΔΙΟΤΙΜΑ¹ επιθυμώντας να συμβάλλει στον προβληματισμό αυτό, προετοιμάζει με τη συμβολή της Μονάδας Ίσων Ευκαιριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη συνεργασία οργανωτικής επιτροπής², ευρωπαϊκό συνέδριο με θέμα: “Το φύλο των δικαιωμάτων. Γυναίκες, εξουσία και ιδιότητα του πολίτη”³.

Στο πλαίσιο και αυτού του συνεδρίου όπως και της γενικότερης συζήτησης που διεξάγεται, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει τόσο το ζήτημα των θεωρητικών προσεγγίσεων για έναν επαναπροσδιορισμό της ιδιότητας του πολίτη που να περιλαμβάνει και τις γυναίκες όσο και σχετικών πολιτικών προτάσεων στην προοπτική ενός αντίστοιχου κοινωνικού συμβολαίου.

Με αφετηρία την πολιτική υπο-αντιπροσώπηση των γυναικών τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο⁴ καταγράφεται τον τελευταίο καιρό μια σημαντική κίνηση γύρω από τη διεκδίκηση του αιτήματος της *ισάριθμης αντιπροσώπησης ανδρών και γυναικών*⁵ στα σώματα εκλεγμένων αντιπροσώπων. Η κίνηση αυτή αν και είναι δύσκολο να καταγραφεί καθώς υποστηρίζεται από διαφορετικούς χώρους, τόσο στο εσωτερικό του φεμινιστικού κινήματος όσο και σ’ αυτό της οργανωμένης και καθιερωμένης πολιτικής με διαφορετικά και συχνά αντικρουόμενα επιχειρήματα, με διαφορετικές προσεγγίσεις πολιτικού και επιστημολογικού χαρακτήρα, με σημαντικές διαφορές από χώρα σε χώρα παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς προβάλλεται ως λύση στον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών, απάντηση στην κρίση πολιτικής νομιμότητας των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων αντιπροσώπησης, υπέρβαση της διχοτομίας ισότητας-διαφοράς, εργαλείο για τη δημιουργία ενός πραγματικά δημοκρατικού καθεστώτος⁶.

Στο θεωρητικό επίπεδο, και θεωρώντας ότι η αρχή της ισότητας των φύλων στηρίζεται σ’ ένα σύστημα σημασιοδοτήσεων, που νομιμοποιεί την κυριαρχία του ενός φύλου πάνω στο άλλο, ανάγοντας τον άνδρα σε μοντέλο πολίτη με το οποίο οι γυναίκες οφείλουν να προσομοιάσουν, προτείνεται «η αλλαγή του παραδείγματος»⁷ της ισότητας των φύλων με την υιοθέτηση της αντίληψης της ισαριθμίας ανάμεσα στα δυο φύλα. Η προτεινόμενη υιοθέτηση προβάλλεται ως έμπρακτη αναγνώριση μιας πραγματικότητας, της *έμφυλης διάστασης του αν-*

θρώπινου γένους. Η αναγνώριση της δυαδικότητας της ανθρωπότητας αποτελεί τη βάση της κοινωνικής και νομικής κατασκευής της *δημοκρατίας ισάριθμης αντιπροσώπησης* στην οποία τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες συμμετέχουν εξίσου, συναποφασίζουν και αντλούν οφέλη και δικαιώματα εξίσου. Η αναγνώριση αυτή οφείλει εξάλλου να συγκεκριμενοποιηθεί σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και να αποτελέσει τη βάση ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου του 21ου αιώνα⁸.

Η κίνηση αναφορικά με τη Δημοκρατία Ισάριθμης Αντιπροσώπησης απασχόλησε δυο τεύχη του γαλλόφωνου διεθνούς περιοδικού *Nouvelles Questions Féministes*⁹.

Στο πρώτο¹⁰, αφιερωμένο στην υποστήριξη της ισάριθμης αντιπροσώπησης, η Françoise Gaspard, ο Alain Lipietz και η Eliane Viennot¹¹ με αντίστοιχα κείμενα υποστήριξαν, ανάμεσα σε άλλα, τον καινοτομικό χαρακτήρα της, τη ριζοσπαστικότητά της τόσο σε σχέση με τις παραδοσιακές πολιτικές θεωρίες και πρακτικές όσο και με τις πολιτικές παραδόσεις του σύγχρονου [γαλλικού] φεμινιστικού κινήματος, τις δυνατότητες που περιλαμβάνει αναφορικά με τον αναστοχασμό της ισότητας των φύλων και τον επαναπροσδιορισμό των όρων συνύπαρξής τους. Επεσήμαναν επίσης την απήχηση που προκαλεί στην κοινή γνώμη και στους παραδοσιακούς πολιτικούς σχηματισμούς, την «ιστορική ευκαιρία» που προσφέρει στις φεμινίστριες στην κατεύθυνση ενός νέου και διευρημένου φεμινιστικού κινήματος. Ο Lipietz κατέθεσε την εμπειρία του από την υιοθέτηση της ισάριθμης αντιπροσώπησης στο κίνημα «Ουράνιο Τόξο» και υποστήριξε τόσο τη δυνατότητά της ως μέσο αλλαγής των πολιτικών σχέσεων ανάμεσα στα φύλα όσο και την ικανότητά της να οδηγήσει στην πολιτική ισότητα μέσα από την κατοχύρωση της διαφοράς των φύλων¹². Η Eliane Viennot επισημαίνοντας τις αλλαγές των τελευταίων χρόνων, την αποτυχία των επαναστατικών ιδεολογιών και τη στροφή προς τις δημοκρατικές αξίες και πρα-

κτικές, συνέδεσε το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπησης με τις αλλαγές αυτές καθώς και με μια φεμινιστική πολιτική που ενδιαφέρεται εξίσου τόσο με την αλλαγή των νοοτροπιών και των στάσεων όσο και με την εγγραφή των νέων, κάθε φορά, δεδομένων στις δομές του κράτους. Η διεκδίκηση της θεσμοθέτησης της ισάριθμης αντιπροσώπησης των φύλων αποτελεί για την Eliane Viennot το παράδειγμα αυτής της συνάρθρωσης, στο βαθμό που η νομική κατοχύρωσή της αλλάζει τις ίδιες τις συνθήκες θέσπισης των νόμων και η μαζική παρουσία των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων δρομολογεί σημαντικές αλλαγές στις νοοτροπίες των ανθρώπων¹³. Το κίνημα της ισάριθμης αντιπροσώπησης προβάλλεται επίσης από την Eliane

Viennot ως ένα κίνημα το οποίο υπερβαίνοντας το διαχωρισμό δεξιάς/αριστεράς «στοιχηματίζει» στις γυναίκες και στη δυνατότητά τους ν’ αλλάξουν την πολιτική. Η συγκρότηση της δημοκρατίας των δύο φύλων δεν αλλάζει εξάλλου, σύμφωνα με την Eliane Viennot, μόνο την πολιτική αλλά επιφέρει σημαντικές διαφοροποιήσεις στις ίδιες τις ιδρυτικές αρχές της δημοκρατίας αποκαλύπτοντας την ψευδή οικουμενικότητά της, την πλαστή ουδετερότητα του υποκειμένου των δικαιωμάτων και αναδεικνύοντας την έμφυλη διάσταση του ατόμου.

Στο δεύτερο τεύχος¹⁵ με τον τίτλο «La Parité “contre”»¹⁶, η Michèle Le Doeuff¹⁷, η Ελένη Βαρίκα¹⁸ και η Josette Trat¹⁹ ανέδειξαν τις προβληματικές πλευρές της διεκδίκησης της Δημοκρατίας Ισάριθμης Αντιπροσώπησης. Η Michèle Le Doeuff επικέντρωσε την προσοχή της «στην έλλειψη προγράμματος και αλληλεγγύης του κινήματος της ισάριθμης αντιπροσώπησης με τις γυναίκες τόσο στη Μεγάλη Βρετανία όσο και στη Γαλλία καθώς και στο παράδοξο της γαλλικής πρότασης για την επίτευξή της μέσα από τη νομική κατοχύρωσή της»²⁰. Η Josette Trat αμφισβήτησε τη θεσμοθέτηση της ισάριθμης αντιπροσώπησης θεωρώντας ότι αποτελεί εγγραφή της βιολογικής διαφοράς στους θεσμούς και ενέχει τον κίνδυνο της νομι-

μποίησης του εγγλεισμού των γυναικών σε χώρους όπως η οικογένεια και αποκλεισμού από άλλους όπως η αγορά εργασίας και η πολιτική. Αντιπρότεινε τη δημιουργία μιας βουλής υπέρ των δικαιωμάτων των γυναικών με εκλεγμένες αντιπροσώπους στη βάση συγκεκριμένων προγραμμάτων υπεράσπισης των δικαιωμάτων των γυναικών²¹, πιστεύοντας ότι η λύση στο ζήτημα του αποκλεισμού των γυναικών οφείλει να συνδυάσει δυο αρχές: την αρχή της ισότητας των δικαιωμάτων και αυτή της αναγνώρισης των συλλογικού και ειδικού χαρακτήρα καταπίεσεων. Η εγκατάλειψη της μιας ή της άλλης αρχής οδηγεί κατά την άποψή της είτε σε μια οικουμενικότητα αφηρημένη, είτε στην αποδοχή των επιθετικών κοινοτιστικών ταυτοτήτων.

Από τον ενδιαφέροντα αυτό διάλογο, επιλέξαμε²² για δημοσίευση δυο κείμενα, της Françoise Gaspard²³ και της Ελένης Βαρίκα²⁴. Το πρώτο είναι περισσότερο ένα ενημερωτικό κείμενο με θεωρητικές νύξεις, το δεύτερο ένα θεωρητικό κείμενο το οποίο συνδέει κατά την άποψή μας τα ζητήματα που θέτει το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης των φύλων²⁵, με τα ανοικτά σήμερα τόσο στη φεμινιστική σκέψη όσο και στην πολιτική και κοινωνική θεωρία ζητήματα.

Ο δομικός και καθολικός χαρακτήρας των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στα δυο φύλα οδηγεί και σε ποιο βαθμό σε μια ανάγνωση έμφυλης δυαδικότητας του ανθρώπινου γένους, συγχρότητα δυο κατεξοχήν κοινωνικών κατηγοριών που διαπερνούν το σύνολο των υπολοίπων; Πόσο οι κατηγορίες αυτές είναι προϊόν ενός κοινωνικού καταμερισμού ρόλων ανάμεσα στα δυο φύλα και πόσο ανεξάρτητες των συγκεκριμένων επιλογών κοινωνικής οργάνωσης; Πόσο ενιαίες με όλες τις εσωτερικές τους διαφορές είναι οι κατηγορίες αυτές; Πόσο ενιαία προβάλλουν τις ανάγκες και τα δικαιώματά τους; Η άρση των συστηματικού χαρακτήρα διακρίσεων που υφίστανται οι γυναίκες είναι μια διαδικασία η οποία θα προέλθει μέσα από την κατοχύρωση της ισότητας των φύλων ή/και από την αναγνώριση και καταξίωση της διαφορετι-

κότητας των φύλων; Η ανάγνωση της κατεξοχήν έμφυλης δυαδικότητας του ανθρώπινου γένους είναι μη συμβατή με την αναγνώριση της πολλαπλότητας των υποκειμένων των δικαιωμάτων; Πόσο επιχειρεί να αποδομήσει το έμφυλο προβαλλόμενο ως άφυλο υποκείμενο και πόσο εγγλωβίζει τα υποκείμενα σε αποκλειστικά έμφυλα σχήματα; Οδηγεί αναγκαστικά σε ένα πολιτικό διαπαύτα ισάριθμης αντιπροσώπευσης των δυο φύλων; Το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης των φύλων αποτελεί λύση στον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών; Απάντηση στην κρίση των συστημάτων δημοκρατικής αντιπροσώπευσης; Αναδιατύπωση των αρχών της δημοκρατίας και σε ποια βάση; Είναι μερικά από τα ερωτήματα που θέτουν τα κείμενα που ακολουθούν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ιδρύθηκε το 1989 από 7 επιστημότισες με το στόχο «να συμβάλλει στην ανάλυση της πραγματικότητας των γυναικών ως κοινωνικής κατηγορίας και στην κατανόηση των κοινωνικών όρων και παραγόντων που διαμορφώνουν αυτήν την πραγματικότητα». Ασχολήθηκε έκτοτε κυρίως με την προώθηση των πολιτικών ισότητας ευκαιριών ανάμεσα στα δυο φύλα στο χώρο της εργασίας. Αποτελείται σήμερα από τις: Μαρία Καντούρου, Αικατερίνη Κυλάκου, Βίκυ Κοτσοβέλου, Μαρία Λιάπη, Εύη Παπαϊωάννου, Ρούλα Παπαρούνη, Μαρία Ρεπούση και Ελένη Τερζίδου.
2. Στην επιτροπή αυτή συμμετέχουν οι: Έφη Αβδελά, Ελένη Βαρίκα, Γιώτα Κραβαρίτου, Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα και Μαρία Ρεπούση.
3. Το συνέδριο θα πραγματοποιηθεί στην Αθήνα, στο κεντρικό κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών [Προπύλαια], αμφιθέατρο Ιατρικής στις 9 και 10 Φεβρουαρίου 1996.
4. Η μέση συμμετοχή των γυναικών στα κοινοβούλια των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι της τάξης του 11,3%. Η Δανία παρουσιάζει το πιο υψηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών: 33%, οι Κάτω Χώρες: 30,2% (1994), η Γερμανία: 19,9%, η Ισπανία: 16% (1993). Οι υπόλοιπες χώρες κυμαίνονται γύρω στο 10%, με εξαίρεση τη Γαλλία και την Ελλάδα, «κοιτίδες της αρχαίας και σύγχρονης Δημοκρατίας» που παρουσιάζουν 5,6%. Στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο η συμμετοχή των γυναικών είναι 25,7%. Βλ. την έκθεση της επιτροπής για τα δικαιώματα των γυναικών «*Les femmes dans les organes de décision*» του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου. Doc. A3-0035/94 της 27ης Ιανουαρίου 1994.
5. Αποδίδουμε με «ισάριθμη αντιπροσώπευση» το γαλλικό όρο *parité*. Ο

- όρος δεν εμπεριέχει μόνο την έννοια του ισάριθμου αλλά και του ισόποσου, της ισοσθένειας ή και της ισομοιρίας. Επιλέξαμε το «ισάριθμο» διότι η *parité* έχει καταγραφεί κύρια ως κίνηση που διεκδικεί ίσο αριθμό στην αντιπροσώπευση για τις ομάδες στις οποίες αναφέρεται.
6. Την πιο ολοκληρωμένη υποστήριξη της άποψης της ίσης αντιπροσώπευσης βρήκαμε στην Έλιαν Βογκέλ-Πολσκι, *Les Femmes et la citoyenneté européenne*, έρευνα που εκπονήθηκε για λογαριασμό της Μονάδας Ίσων Ευκαιριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, no 93.0228.
 7. Υιοθετείται ο ορισμός του Thomas Kuhn. Ως παράδειγμα εννοείται ένα σύνολο θεωριών, πεποιθήσεων και αξιών που διαμορφώνουν το περιεχόμενο μιας επιστήμης σε συγκεκριμένη στιγμή της ιστορίας της επιστήμης. Στο ίδιο, σ. 194.
 8. Στο ίδιο, βλ. επίσης τόσο το κείμενο της Françoise Gaspard, «De la parité: genèse d'un concept, naissance d'un mouvement», που ακολουθεί όσο και Alain Lipietz, «Parité au masculin», και Έλιαν Βιεννό, «Parité:

- les féministes entre défis politiques et révolution culturelle» στο *Nouvelles Questions Féministes* (1994), vol. 15, no 4, σ. 29-43.
9. Το *N.Q.F.*, γαλλόφωνη διεθνής επιθεώρηση, είναι ένα από τα πιο σημαντικά περιοδικά φεμινιστικής σκέψης. Ιδρύθηκε από τις: Simone de Beauvoir, Christine Delphy, Claude Hennequin και Emmanuèle de Lesseps και διευθύνεται σήμερα από την Christine Delphy και συντακτική επιτροπή αποτελούμενη από τις: Françoise Armengaud, Chass Jasser και Willemien Visser. Εκδίδεται 4 φορές το χρόνο, «αφιερωμένο στη διάχυση και στην ανάπτυξη της σκέψης που απορρέει από τα φεμινιστικά κινήματα».
 10. *N.Q.F.* (1994), vol. 15, no 4.
 11. Για τους τίτλους των κειμένων βλ. σημ. 7.
 12. Πιο συγκεκριμένα ο Alain Lipietz υποστηρίζει ότι η ισάριθμη αντιπροσώπευση μπορεί να διεκδικηθεί και στο όνομα της ισότητας των φύλων και στο όνομα της διαφορετικότητάς τους, στο όνομα της ισότητας διότι εφαρμόζει στην πράξη την αρχή της ισότητας, στο όνομα της διαφοράς διότι αναγνωρίζει και καταξιώνει την διαφορετικότητα των γυναικών, είτε αυτή προέρχεται από τη φύση, είτε από την κοινωνική οργάνωση και τον καταμερισμό των ρόλων ανάμεσα στα δυο φύλα Alain Lipietz, *ό.π.*, σ. 46-56.
 13. Έλιαν Βιεννό, *ό.π.*, σ. 69-71.
 14. «*Parier sur les femmes plutôt que sur la gauche*» [Να στοιχηματίσουμε στις γυναίκες παρά στην αριστερά], γράφει η Έλιαν Βιεννό, *ό.π.*, σ. 71.
 15. *N.Q.F.* (1995), vol. 16, no 2.
 16. «Κατά» της Ισάριθμης Αντιπροσώπευσης.
 17. Michèle Le Doeuff, *Problèmes d'investiture* (De la parité, etc).
 18. Eleni Varikas, *Une représentation en tant que femme? Réflexions critiques*

- sur la demande de la parité des sexes*.
19. Josette Trat, *La loi sur la parité: une solution en trompe-l'oeil*.
 20. *N.Q.F.* (1995), *ό.π.*, σ. 5.
 21. Η βουλή αυτή θα είχε λόγο σε όλα τα ζητήματα που αφορούν τις γυναίκες και βέτο σε νομοσχέδια τα οποία είτε εμπεριείχαν διακρίσεις ή πρόσβαλαν τα δικαιώματα των γυναικών, Josette Trat, *La loi sur la parité: une solution en trompe-l'oeil*, σ. 133.
 22. Η επιλογή σε ό,τι αφορά το δεύτερο κείμενο υπήρξε εύκολη. Εκτιμήσαμε ότι η απάντηση της Ελένης Βαρίκα είναι απ' όσο γνωρίζουμε, η πληρέστερη που έχει δοθεί στο πλαίσιο του διαλόγου αναφορικά με τον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών και το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης. Υπήρξε αντίθετα δύσκολη στην περίπτωση του κειμένου υπέρ της ισάριθμης αντιπροσώπευσης, με δεδομένο ότι η πιο ολοκληρωμένη κατά την άποψή μας προσέγγιση αποτελεί μέρος και διαπερνάει την έρευνα που εκπονήθηκε για λογαριασμό της Μονάδας Ίσων Ευκαιριών με την ευθύ-